

AGNIESZKA MICHALSKA-ŻYŁA
KAMIL BRZEZIŃSKI

POZIOM I UWARUNKOWANIA IDENTYFIKACJI MIESZKAŃCÓW Z MIASTAMI POPRZEMYSŁOWYMI

W zglobalizowanym świecie udało się okiełznać czas i przestrzeń, a mobilność stała się nowym czynnikiem stratyfikacyjnym, który zdaniem Zygmunta Baumana¹ dzieli ludzi na symbolicznych „turystów” i „włóczęgów”. To swoiste zwycięstwo nad przestrzenią ma istotne znaczenie w kształtowaniu postaw wobec środowiska lokalnego, które w coraz większym stopniu traci swoją pierwotną rolę w zaspokajaniu potrzeb mieszkańców i zmieniać się może w czynnik społecznej degradacji². Nasuwa się zatem pytanie, czy we współczesnym świecie człowiek dla bycia sobą i samopoznania potrzebuje jeszcze przypisania do określonego miejsca? Czy zdefiniowane przez jednostkę miejsce, miasto, wieś stanowi nadal istotny element jej biografii, a poczucie tożsamości jest kształtowane na podstawie odpowiedzi na pytanie: „skąd jestem?”.

Konsekwencją procesów globalizacyjnych, jak wskazują niektórzy, jest postępujący proces uniezależniania się ludzi od miejsca urodzenia i zamieszkania, co ma odzwierciedlenie w ich stosunku do przestrzeni³. Kończy się epoka, w której człowiek

---

Dr AGNIESZKA MICHALSKA-ŻYŁA – Instytut Socjologii, Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny Uniwersytetu Łódzkiego; adres do korespondencji: ul. Rewolucji 1905 roku 41/43, 90-214 Łódź; e-mail: agnieszka.michalska-zyla@uni.lodz.pl

Mgr KAMIL BRZEZIŃSKI – Instytut Socjologii, Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny Uniwersytetu Łódzkiego; adres do korespondencji: ul. Rewolucji 1905 roku 41/43, 90-214 Łódź; e-mail: kamilbrzezinski84@gmail.com

¹ Z. BAUMAN, *Globalizacja. I co z tego dla ludzi wynika*, tłum. E. Klekot, Warszawa: PIW 2000.

² A. MICHALSKA-ŻYŁA, *Przywiązanie do miasta*, „Przegląd Socjologiczny” 57(2008), nr 1, s. 225-248.

³ M. LEWICKA, *Identyfikacja z miejscem zamieszkania mieszkańców Warszawy: determinanty*

rodził się, kształcił, pracował i umierał w tej samej miejscowości. Zwiększająca się mobilność przestrzenna ogranicza trwałe, choćby czysto formalne, związki z układami lokalnymi, a terytorialne podstawy kształtowania się więzi społecznych tracą na znaczeniu. Zdaniem Anthony'ego Giddensa⁴ uniezależnianie się jednostki od miejsca nie jest powodowane jedynie nasilającą się ruchliwością, ale penetrowaniem miejsc przez mechanizmy wykorzeniające, które powiązały lokalne działania w relacje przestrzenno-czasowe o wciąż rosnącym zasięgu.

Jednocześnie na przekór procesom globalizacyjnym, lub w ich konsekwencji, nasilają się procesy przeciwstawne. „Globalna wioska” budzi ludzką tęsknotę za tym, co swojskie i lokalne. Przejawia się to we wzroście zainteresowania jednostek i całych zbiorowości „[...] tym, co ich od siebie odróżnia, co stanowi o ich niepowtarzalności, co jest niejako indywidualnym piętnem, przyniesionym wraz z momentem przyścia na świat. Tym czymś jest ród, miejsce urodzenia, zamieszkująca konkretny teren własna grupa etniczna”⁵. Ta reakcja na globalne bodźce wyrażona w budowaniu lokalnego zakorzenienia może być alternatywą wobec postępującej unifikacji świata i uniwersalizacji wartości⁶. Jak zauważa Andrzej Majer: „W naturze większości ludzi leży potrzeba «zakorzenienia się» w formie trwałego związku z określonym miejscem. Pozwala to budować i podtrzymywać własną tożsamość, wywołuje poczucie przynależności i wzmacnia odczucie bezpieczeństwa”⁷.

W zglobalizowanym świecie krystalizują się jednak odmienne kategorie procesów identyfikacji ludzi z terytorium, uwarunkowane ich położeniem społecznym⁸. Pierwszy odnosi się do tzw. przymusowej lokalizacji i charakterystyczny jest dla „baumanowskich włóczęgów” – grup społecznych, które ze względów ekonomicznych nie są w stanie opuścić swojego miejsca zamieszkania. Drugi natomiast związany jest z rosnącą kosmopolitycznością tożsamości i cechuje głównie przedstawicieli klas wyższych oraz wyższych klas średnich – tzw. klasy metropolitarnej⁹.

---

i konsekwencje, w: *Spoleczna mapa Warszawy*, red. J. Grzelak, T. Zarycki, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar 2004, s. 273-315.

⁴ A. GIDDENS, *Stanowienie społeczeństwa. Zarys teorii strukturacji*, tłum. S. Amsterdamski, Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka 2003.

⁵ M. LEWICKA, *Identyfikacja z miejscem zamieszkania*, s. 274.

⁶ Zob. Z. MLINAR, *Introduction*, w: *Globalization and Territorial Identities*, red. Z. Mlinar, England: Avebury 1992; Z. BAUMAN, *Glokalizacja, czyli komu globalizacja, a komu lokalizacja*, „Studia Socjologiczne” 1997, nr 3; H. MAMZER, *Tożsamość w podróży. Wielokulturowość a kształtowanie tożsamości jednostki*, Poznań: Wydawnictwo Uniwersytetu Adama Mickiewicza 2002.

⁷ A. MAJER, *Mikropolis. Socjologia miasta osobistego*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego 2015, s. 24.

⁸ M. LEWICKA, *Identyfikacja z miejscem zamieszkania*.

⁹ B. JAŁOWIECKI, *Nowe przestrzenie klasy metropolitarnej*, w: *Socjologia miasta. Nowe dziedziny badań*, red. A. Majer, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego 2007, s. 198.

Ostatni z procesów dotyczy „lokalności wytworzonej”, czyli ponownego odkrywania swoich korzeni oraz budowania swojej tożsamości wokół tego, co lokalne¹⁰. Te trzy kategorie stanowią niezmiernie interesujące pole inspiracji do prowadzenia badań nad identyfikacją lokalną.

Głównym celem artykułu jest ukazanie poziomu identyfikacji lokalnej mieszkańców i jej uwarunkowań w wybranych miastach postindustrialnych oraz próba rozstrzygnięcia dylematu, która kategoria zmiennych ma większe znaczenie w kształtowaniu postaw przywiązania do miasta: lokalne zakorzenienie czy jakość życia i zarządzanie miastem. Niniejszy tekst jest jednocześnie głosem w dyskusji na temat zmieniającej się roli i znaczenia często przyjmowanych *a priori* determinant lokalnej identyfikacji. Zainteresowanie skoncentrowano na ośrodkach przemysłowych ze względu na ich specyfikę. Badaniem objęto miasta, które w przeszłości pełniły rolę głównych ośrodków przemysłowych w swoich krajach, a w wyniku procesów transformacyjnych utraciły swoje funkcje gospodarcze, co spowodowało szereg negatywnych zjawisk w wielu sferach ich funkcjonowania. Opisuując miasto przemysłowe, wielu autorów określa je mianem „miasta w kryzysie”, które obejmuje skutki niekorzystnych procesów uruchomionych przez gwałtowne załamanie się prosperity miast przemysłowych¹¹. Do konsekwencji tych zalicza się przede wszystkim niekorzystne zjawiska i procesy związane z rynkiem pracy, zagospodarowaniem przemysłowych obszarów, które utraciwszy swoje pierwotne funkcje ulegają degradacji, niedostatkami i deficytami w zaspokajaniu podstawowych potrzeb społeczeństwa miejskiego, prowadzącymi do pogłębiania się biedy i wykluczenia społecznego. Wszystko to spowodowało utrwalenie się w społecznej świadomości negatywnego wizerunku miast postindustrialnych oraz zepchnięcie ich do rangi miast drugiej kategorii. Powstaje zatem pytanie, czy opisana sytuacja miasta, odzwierciedlana w poziomie i jakości życia mieszkańców będzie istotnie różnicować stopień ich identyfikacji lokalnej?

---

¹⁰ M. LEWICKA, *Identyfikacja z miejscem zamieszkania*, s. 276-277.

¹¹ Zob. M. SAVAGE, A. WARDE, *Urban Sociology. Capitalism and Modernity*, New York: Continuum 1993; A. MAJER, *Duże miasta Ameryki. „Kryzys” i polityka odnowy*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego 1997 oraz I. SAGAN, *Współczesne przemiany miast w kontekście ekonomicznej, kulturowej i politycznej globalizacji*, w: *Globalizacja i my. Tożsamość lokalna wobec trendów globalnych*, red. R. Piekarski, M. Graban, Kraków: Universitas 2003.

1. IDENTYFIKACJA LOKALNA – USTALENIA TERMINOLOGICZNE

Pojęcie „identyfikacja” zdefiniowane na gruncie psychologii przez Zygmunta Freuda oznacza proces utożsamiania się jednostki z inną osobą oraz przyjmowanie od niej cech będących podstawą poczucia własnego „ego”. W socjologii pojęcie to wprowadzono w celu oznaczenia świadomościowych związków jednostki z grupą społeczną i powiązań psychicznych będących źródłem społecznej tożsamości jednostki¹².

„Identyfikacja lokalna” bądź „identyfikacja z miejscem” są terminami wieloznacznymi i stwarzającymi badaczom liczne problemy definicyjne i teoretyczno-metodologiczne. Po pierwsze, kontrowersje budzi szeroki, niejednorodny i w wielu przypadkach trudny do empirycznego uchwycenia zbiór zmiennych, które w sensie operacyjnym stanowią jej wskaźniki. W rezultacie stwarza to istotne trudności z ustaleniem zakresu zagadnień wchodzących w skład analizowanego zjawiska. Po drugie, występuje mnogość pojęć często uważanych za tożsame lub bliskoznaczne z pojęciem identyfikacji, takich jak: „więź z miastem”, „przywiązanie do miasta” czy „tożsamość lokalna”. Oprócz wskazanych, w literaturze przedmiotu spotkać można i inne terminy¹³.

Wydaje się jednak, iż najbliższe sobie są pojęcia więzi, przywiązania i identyfikacji lokalnej, które w polskiej literaturze przedmiotu często używane są wymiennie¹⁴.

Identyfikacja lokalna traktowana jest jako pojęcie tożsame, zwłaszcza w socjologii amerykańskiej, z terminem „więź społeczna” i oznacza taki stosunek do innych członków zbiorowości, który wyrażany jest poprzez zaimek „my”. Podstawowym elementem, tak rozumianej więzi, jest poczucie lub przekonanie o przynależności do grupy¹⁵. Z kolei termin „przywiązanie do miejsca” (*community attachment*) jako propozycję ujmowania więzi jednostki z miejscowością zamieszkania zapro-

---

¹² P. STAROSTA, *Identyfikacja lokalna*, w: *Postawy mieszkańców gmin polskich miast wobec środowiska naturalnego*, red. E. Rokicka, P. Starosta, Łódź: Przedsiębiorstwo Specjalistyczne ABSOLWENT 2003, s. 153.

¹³ Wymienić należy takie jak: „doświadczenie miejsca” (*sense of place*), „zależność od miejsca” (*place dependence*), „poczucie «bycia w»” (*insidedeness*), „osadzenie” (*embeddedness*), „zakorzenie” (*tooredness*), „przywłaszczenie” (*appropriation*), „poczucie przynależności” (*belongingness*), „zadowolenie z miejsca” (*residence satisfaction*) oraz „topofilia” (*topophilia*) – za: M. LEWICKA, *Psychologia miejsca*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar 2012, s. 105.

¹⁴ A. MICHALSKA-ŻYŁA, *Psychospołeczne więzi mieszkańców z miastem. Studium na przykładzie Łodzi*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego 2010.

¹⁵ S. OSSOWSKI, *O osobliwości nauk społecznych*, Warszawa: PWN 1983.

ponowali John Kasarda i Morris Janowitz¹⁶. Pojęcie to definiowali jako całokształt stosunku jednostki do lokalnej społeczności (miasta, wsi), włączając w jego zakres lokalny sentyment, więzi rodzinne i przyjacielskie oraz partycypację społeczną i zainteresowanie sprawami lokalnymi. Nieco węższym rozumieniem „przywiązania do miejsca” posługiwali się natomiast Daniel Stokols, Sally Shumaker oraz Ralph Taylor, określając nim pozytywną więź emocjonalną występującą między ludźmi i ich miejscem zamieszkania¹⁷. Z kolei w pracy *Place attachment* Irwina Altmana i Setha M. Lova podkreślono, że przywiązanie do miejsca stanowi rodzaj postawy złożonej z komponentu emocjonalnego, poznawczego i behawioralnej relacji z miejscem. Owa postawa przywiązania wynikać może zarówno z bezpośrednich jednostkowych doświadczeń miejsca, jak i jego ideologicznego znaczenia i dotyczyć tak jednostek, jak i całych zbiorowości¹⁸.

Z kolei polscy autorzy identyfikację lokalną postrzegali jako rodzaj postawy wobec konkretnego terytorium. Odwołując się do sugestii Jana Turowskiego, do operacjonalizacji pojęcia „identyfikacji” używać można terminu „postawa”, zawiera on bowiem „[...] zarówno poglądy jednostki na grupę, emocjonalne (uczuciowe) do niej nastawienia, jak również dążności i gotowość odpowiedniego zachowania się w stosunku do grupy”¹⁹. Już w badaniach osiedli miejskich prowadzonych w latach siedemdziesiątych Turowski traktuje pojęcie „postawy” jako ekwiwalent pojęcia „identyfikacja”. Jak wskazuje: „w opracowaniu niniejszym prześledzić pragniemy tzw. identyfikację ludności z osiedlem, a więc postawy mieszkańców do osiedla jako przestrzenno-materialnego i międzyludzkiego środowiska”²⁰.

W polskiej literaturze przedmiotu na uwagę zasługują także koncepcja ojczyzny prywatnej Stanisława Ossowskiego²¹, a także rozwijana w ostatnich latach, a inspirowana tą pierwszą, koncepcja „mikropolis – miasta osobistego” autorstwa Andrzeja Majera²². Miasto osobiste, zdaniem autora: „to fragment miasta uznawany za «swój»

---

¹⁶ J.D. KASARDA, M. JANOWITZ, *Community Attachment in Mass Society*, „American Sociological Review” 39(1974), nr 3, s. 328-339.

¹⁷ D. STOKOLS, S.A. SHUMAKER, *People in Places. A Transactional View of Setting*, w: *Cognition, social behavior and the environment*, red. J. Harvey, New York: Lawrence Erlbaum Associates, Hillsdale 1981.

¹⁸ Zob. M. LEWICKA, *Psychologia miejsca*, s. 110.

¹⁹ J. TUROWSKI, *Socjologia. Male struktury społeczne*, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 1993, s. 23.

²⁰ J. TUROWSKI, *Uwarunkowanie identyfikacji mieszkańców z osiedlem – na podstawie badań lubelskich*, w: *Przemiany miejskich społeczności lokalnych w Polsce*, red. S. Nowakowski, Warszawa: PWN 1974, s. 139.

²¹ S. OSSOWSKI, *O ojczyźnie i narodzie*, Warszawa: PWN 1984.

²² Zob. A. MAJER, *Miasto osobiste*, „Acta Universitatis Lodziensis”. *Folia Sociologica* 2010, nr 36, s. 17-34; TENŻE, *Mikropolis*; TENŻE, *Miasto w osobistym wymiarze*, „Studia Miejskie” 2016, t. 21, s. 9-28.

i część jego mieszkańców – rodzina, przyjaciele, koledzy, znajomi, sąsiedzi – również traktowani jako «swoi». Innymi słowy – to jak gdyby własne miasto w mieście, swego rodzaju «pars pro toto» (część w miejsce całości), a zarazem parabola wyrażająca realne związki z miejskim środowiskiem²³. Obie te koncepcje łączy podobny sposób ujmowania relacji między jednostką a miejscami, które stają się znaczące w konsekwencji określonych doświadczeń, wspomnień, a także poczucia posiadania, choćby w sensie symbolicznym.

Nie pozostawia również wątpliwości odwołanie się do kategorii „swojskości”, dla oznaczenia grup, społeczności, z którymi jednostka się identyfikuje, o których wypowiada się używając zaimka „my”, które stanowią układy odniesienia oraz kryterium wyróżnienia także grup „obcych”. Pojęcie „swojskości” stosowane dla oznaczenia poczucia „bycia u siebie”, „bycia wśród swoich”²⁴, z powodzeniem możemy również odnieść do układów społeczno-przestrzennych, jakimi są miasta, a w nich sąsiedztwa, osiedla, dzielnice. Ograniczeniem dla tej kategorii wydaje się wyłącznie subiektywne odczucie jednostki. Z reguły za swoje uznajemy to, co najbliższe, najlepiej znane, do czego jesteśmy przyzwyczajeni, z czym jesteśmy emocjonalnie związani, co traktujemy jako swoje, w sensie posiadania, nawet jeśli ma ono tylko symboliczny charakter, i gdzie czujemy się bezpiecznie. Charakterystyki „swojskości” w kategoriach terytorialnych odwołań oznaczałyby werbalne manifestacje w postaci wypowiedzi: „moje miasto”, „w moim mieście”, „u nas w Łodzi”. Miasto lub też określona jego część staje się dla jednostki miejscem, o którym Z. Bauman²⁵ pisał, że „można czuć się u siebie, w domu” i w którym „człowiek gubi się rzadko lub zgoła nigdy; gdzie nie dochodzi do sytuacji, w której brak mu słów lub nie wie jak się zachować”. Wyrażanie swoich związków z terytorium, miastem, wsią w kategoriach „swojskości” można traktować, jako jeden z głównych wskaźników silnej identyfikacji terytorialnej.

Paweł Starosta identyfikację lokalną proponuje rozpatrywać jako kategorię emocjonalnego utożsamiania się jednostki z określoną zbiorowością terytorialną²⁶. Zaznacza jednocześnie, że emocjonalne utożsamienie się z danym miejscem nie powinno ograniczać się do zjawiska satysfakcji z zamieszkiwania na określonym

²³ A. MAJER, *Miasto w osobistym wymiarze*, s. 11.

²⁴ Zob. K. PAWŁOWSKA, *Idea swojskości w urbanistyce i architekturze miejskiej*, Kraków: Politechnika Krakowska 1996, E. NOWICKA, *Swojskość i obcość jako kategorie socjologicznej analizy*, w: *Swoi i obcy*, red. E. Nowicka, Warszawa: Uniwersytet Warszawski IS 1999, s. 5-53 oraz Z. RYKIEL, *Przemiany struktury społeczno-przestrzennej miasta polskiego a świadomość terytorialna jego mieszkańców*, „Prace Geograficzne” 1999, nr 170, s. 7-148.

²⁵ Z. BAUMAN, *Globalizacja. I co z tego dla ludzi wynika*, s. 19.

²⁶ P. STAROSTA, *Identyfikacja lokalna*.

obszarze. Zdaniem autora, społeczny sens „utożsamiania się” powinien obejmować cztery elementy: chęć przynależności do danej grupy terytorialnej; lokalny sentyment; traktowanie danej zbiorowości terytorialnej jako swojej grupy odniesienia oraz lokalną satysfakcję.

Podsumowując i uwzględniając przedstawione rozważania teoretyczne, „identyfikacja lokalna” rozumiana będzie jako afektywny, pozytywnie nacechowany związek jednostki z miejscem zamieszkania, który owocować może tendencją do utrzymywania bliskich relacji i myśleniu o nim w pewnych emocjonalnie wartościowanych kategoriach.

2. TEORETYCZNO-METODOLOGICZNE ZAŁOŻENIA BADANIA

Zainteresowanie koncepcją więzi terytorialnych i identyfikacji lokalnych zauważalne było zwłaszcza w okresie intensywnych przemian miast i gwałtownego ich wzrostu, spowodowanego urbanizacją i industrializacją. Badano wówczas przywiązanie lokalne w kontekście kształtowania się nowych miejskich społeczności oraz procesów adaptacji i integracji ludności napływowej do warunków miasta przemysłowego. W polskim piśmiennictwie socjologicznym na uwagę zasługują zwłaszcza prace Jana Turowskiego, który badał miasto w procesie uprzemysławiania, podlegające ewolucji od formy przedprzemysłowej do przemysłowej²⁷. W swoich badaniach szukał znamion identyfikacji z nowym środowiskiem lokalnym oraz nawiązywania więzi ogólnomiejskich. Do kategorii, które opisywały zjawisko identyfikacji ze środowiskiem zamieszkania, autor zaliczał: poczucie satysfakcji z zamieszkiwania, stabilizację przestrzenną oraz lokalny sentyment. Do grona autorów, których prace stanowić mogą przykłady podobnych opracowań, należy zaliczyć także Piotra Kryczkę²⁸. Później problem przywiązania do miasta i lokalnej identyfikacji badali

---

²⁷ Zob. J. TUROWSKI, *Problemy społeczne i urbanistyczne nowego miasta przemysłowego*, w: *Studia socjologiczne i urbanistyczne miast Lubelszczyzny*, red. J. Turowski, Lublin: Wydawnictwo Lubelskie 1970; TENŻE, *Uwarunkowanie identyfikacji mieszkańców z osiedlem*; TENŻE, *Kształtowanie się zbiorowości osiedlowych*, w: *Nowe osiedla mieszkaniowe. Ludność – środowisko mieszkalne – życie społeczne. Na podstawie badań nowych jednostek mieszkaniowych Lublina*, red. J. Turowski, Warszawa: ZWCZSR 1976; TENŻE, *Środowisko mieszkalne w świadomości ludności miejskiej*, Wrocław: Ossolineum 1979.

²⁸ P. KRYCZKA, *Adaptacja ludności napływowej do społeczności uprzemysłowionego miasta*, w: *Przemiany miejskich społeczności lokalnych w Polsce*, s. 211; P. KRYCZKA, *Spolecność osiedla mieszkaniowego w wielkim mieście. Ideologie i rzeczywistość*, Warszawa: PWN 1981.

również Marian Malikowski²⁹, Paweł Starosta³⁰, Elżbieta Szkurłat³¹, Maria Lewicka³², Agnieszka Michalska-Żyła³³.

Obecnie podjęcie tej problematyki może być interesujące zwłaszcza w odniesieniu do sytuacji miast przemysłowych, dotkniętych procesami kryzysu i transformacji spowodowanych m.in. gwałtowną dezindustrializacją i postępującą depopulacją. Powstaje pytanie, jaki jest stan więzi terytorialnych i identyfikacji lokalnej mieszkańców miast, będących pod wpływem procesów przeciwnych, niż te opisywane w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX wieku?

Zasadniczym celem analiz prezentowanych w niniejszym opracowaniu jest próba określenia podobieństw i różnic, jakie występują w poziomie i uwarunkowaniach identyfikacji mieszkańców z wybranymi miastami przemysłowymi. Tym samym przedmiotem badania będzie identyfikacja lokalna, rozumiana jako pozytywny, emocjonalny związek mieszkańca z miejscem jego zamieszkania oraz społecznością lokalną.

Podjęcie problematyki identyfikacji lokalnej mieszkańców miast postindustrialnych jest uzasadnione i interesujące, zarówno z naukowego, jak i praktycznego punktu widzenia. W literaturze z zakresu socjologii miasta zaobserwować można stosunkowo niewiele publikacji poświęconych problematyce identyfikacji mieszkańców z ośrodkami przemysłowymi, bowiem zainteresowanie badaczy koncentruje się głównie na ośrodkach metropolitalnych lub małomiasteczkowych i wiejskich społecznościach lokalnych. Analiza identyfikacji lokalnej mieszkańców miast postindustrialnych może, poza wkładem w ogólną refleksję naukową, stanowić również inspirację do kształtowania polityk miejskich, mających na celu budowanie silnych społeczności lokalnych. Cel taki zgodny jest z podstawowymi założeniami procesów rewitalizacji społecznej, które są planowane lub realizowane w większości ośrodków przemysłowych.

Badanie będące empiryczną podstawą artykułu, zrealizowano w sześciu miastach, które w przeszłości pełniły rolę istotnych centrów przemysłowych, są nimi: Łódź, Poniewież (Litwa), Miskolc (Węgry), Iwanowo (Rosja), Oradea (Rumunia) oraz Adapazari (Turcja).

---

²⁹ M. MALIKOWSKI, *Więź mieszkańców z miastem. Studium socjologiczne na przykładzie społeczeństwa miasta Rzeszowa*, Rzeszów: Towarzystwo Naukowe w Rzeszowie 1984.

³⁰ P. STAROSTA, *Poza metropolią. Wiejskie i małomiasteczkowe zbiorowości lokalne a wzory porządku makrospołecznego*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego 1995.

³¹ E. SZKURŁAT, *Więzi terytorialne młodzieży z miastem. Uwarunkowania, przemiany*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego 2004.

³² M. LEWICKA, *Identyfikacja z miejscem zamieszkania*.

³³ A. MICHALSKA-ŻYŁA, *Psychospołeczne więzi mieszkańców z miastem*.

Mapa 1. Badane miasta postindustrialne

Źródło: Opracowanie własne³⁴.

W Łodzi, Oradei oraz Iwanowie jeszcze do niedawna dominował przemysł lekki, w Poniewieżu przemysł elektromaszynowy, a w Miszkolcu przemysł ciężki. Natomiast w Adapazari kluczową rolę dla miasta odgrywał przemysł maszynowy, chemiczny i skórzanym³⁵. Cechą łączącą wszystkie miasta jest, oprócz ich przemysłowej przeszłości, także obecna sytuacja społeczno-ekonomiczna spowodowana kryzysem z lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych, powstałym na skutek utraty bądź znacznego ograniczenia podstawowej bazy gospodarczej, jaką stanowił przemysł. Jego głównym przejawem było wysokie bezrobocie, często dużo większe niż w innych miastach regionu, które jeszcze w 2012 r. wynosiło: w Łodzi – 11%, w Poniewieżu – 12%, w Miszkolcu – 11%, w Iwanowie – 17%, a w Oradei – aż 18%³⁶. Mało wydolny rynek pracy w znacznym stopniu wpłynął na wzrost poziomu emigracji

³⁴ Wykorzystana do przygotowania rysunku mapa została pobrana ze strony: http://d-maps.com/carte.php?num_car=4575&lang=en [dostęp: 05.01.2017].

³⁵ P. STAROSTA, K. BRZEZIŃSKI, *The structure of social trust in post-industrial cities of Central and Eastern Europe*, „Przegląd Socjologiczny” 63(2014), nr 1, s. 56-57.

³⁶ Tamże.

zagranicznej zwłaszcza mieszkańców Oradei, Miskolca i Poniewieża, a w pewnym stopniu także Iwanowa i Łodzi. Choć dwóch ostatnich miast dotknęły głównie migracje wewnętrzne – do Moskwy i Sankt Petersburga w przypadku Iwanowa, i do Warszawy, dokąd przenosili się Łodzianie. Jednoczesny spadek atrakcyjności migracyjnej badanych miast spowodował istotne problemy społeczno-demograficzne.

Materiał empiryczny zgromadzono w latach 2012-2013 w ramach projektu „Odrodzenie postprzemysłowych miast peryferyjnych”. Podstawą uzyskania danych były wywiady kwestionariuszowe, zrealizowane na reprezentatywnych, losowo dobranych próbach dorosłych mieszkańców badanych ośrodków miejskich. W ramach projektu zrealizowano badania w pięciu miastach przemysłowych: Poniewieżu, Miskolcu, Iwanowie, Adapazari oraz Łodzi. Badania w Oradei sfinansowane zostały z wewnętrznych środków Wydziału Ekonomiczno-Socjologicznego. Ogółem zrealizowano 2377 wywiadów, po 400 w Poniewieżu, Miskolcu i Oradei, 437 w Iwanowie, 440 w Adapazari i 700 w Łodzi. Liczebność prób badawczych w poszczególnych miastach była proporcjonalna do liczby ich mieszkańców.

Problematyka badawcza sprowadza się do dwóch głównych pytań problemowych. Pierwsze z nich dotyczy określenia poziomu identyfikacji lokalnej mieszkańców z miastami. Zasadniczo chodzi też o odpowiedź na pytanie, czy i jakie podobieństwa i różnice w poziomie identyfikacji występują między badanymi miastami? Zagadnienie drugie sprowadza się do pytania o zależności występujące między poziomem identyfikacji lokalnej a określonymi kategoriami zmiennych wyjaśnianych. W tym przypadku podjęta zostanie próba uzyskania odpowiedzi na następujące pytanie: w jakim stopniu czynnikami warunkującymi identyfikację mieszkańców z miastem są stany psychiczne, powstające w wyniku zakorzenienia terytorialnego, a w jakim są nimi jakość życia i zamieszkiwania oraz ocena funkcjonowania lokalnej władzy? Innymi słowy: chodzi o wskazanie, który z czynników ma wiodące znaczenie w kształtowaniu identyfikacji lokalnej: zasiedziałość (zakorzenienie) czy zaspokojenie potrzeb? Rozwiązanie tak zdefiniowanego problemu badawczego przybliży do rozstrzygnięcia dylematu, czy w warunkach miasta przemysłowego identyfikacja lokalna ma charakter relacji sentymentalnej (emocjonalnej, przeżywanej) czy raczej pragmatycznej?³⁷

Stosownie do tak sformułowanych pytań problemowych założono, iż mieszkańcy badanych ośrodków charakteryzują się raczej średnim poziomem identyfikacji ze swoimi miastami, co uznać należy za element charakterystyki miasta przemysłowego, które tracąc swoją atrakcyjność, także jako miejsce zaspokojenia potrzeb, staje się raczej źródłem deprivacji niż obiektem pozytywnych, emocjonalnych od-

---

³⁷ A. MICHALSKA-ŻYŁA, *Psychospołeczne więzi mieszkańców z miastem*.

niesień. Założenie dotyczące znaczenia wyróżnionych korelatów zjawiska identyfikacji wskazuje więc na pierwszeństwo jakości życia i zamieszkiwania w mieście nad zakorzeniem lokalnym.

Zwracając uwagę na kontekst terytorialny prowadzonych analiz, sformułowano jeszcze jedną hipotezę, przyjmującą postać założenia warunkowego. Otóż, jeśli określone cechy/charakterystyki (odniesione do głównych predyktorów identyfikacji) miast postindustrialnych w jednakowym stopniu oddziaływać będą na poziom identyfikacji we wszystkich badanych miastach, to należy uznać, iż cechy te mają charakter uniwersalny, a jeśli czynniki warunkujące są różne w badanych ośrodkach, to zależne to może być od kontekstu makrospołecznego danego państwa.

Zmienną wyjaśnianą – identyfikację lokalną, badano przy wykorzystaniu wskaźników testowanych już w badaniach wcześniejszych zarówno przez polskich³⁸, jak i zagranicznych badaczy³⁹. Przyjęto, że wskaźnikami identyfikacji będą przejawy określonych zachowań, jak i werbalne deklaracje o stosunku emocjonalnym wobec miasta. Analizie poddawano więc takie zjawiska, jak: satysfakcja lokalna, lokalny sentyment, stabilizacja przestrzenna, ogólnie określany stosunek mieszkańców do miejscowości zamieszkania, wyrażony na skali postaw – od swojskości, poprzez pragmatyczną adaptację do poczucia wyobcowania oraz rekomendację miasta innym osobom.

Zmienne wyjaśniające, czyli potencjalne predykatory zjawiska, stanowiły trzy główne kategorie. Pierwszą z nich tworzą zmienne zakorzenia lokalnego, do których zaliczono: mobilność przestrzenną (częstotliwość wyjazdów), zakres lokalnych kontaktów społecznych, terytorialne pochodzenie rodziców respondenta, terytorialne pochodzenie badanych, długość zamieszkiwania. Drugą syntetyczną kategorię skonstruowano wykorzystując następujące zmienne cząstkowe: jakość zamieszkiwania w mieście, wyrażona w zadowoleniu z funkcjonowania określonych sfer miasta, postrzegany wizerunek miasta, opinie na temat ekologicznych aspektów życia w mieście, oraz opinie o lokalnych problemach i zagrożeniach. Kategorię trzecią stanowią zmienne odnoszące się do oceny funkcjonowania władzy lokalnej, w tym sposobu zarządzania miastem oraz problemów działania władz.

---

³⁸ P. KRZYCKA, *Adaptacja ludności napływowej do społeczności uprzemysłowionego miasta*; J. TURAWSKI, *Uwarunkowanie identyfikacji mieszkańców z osiedlem*; M. MALIKOWSKI, *Więź mieszkańców z miastem*; A. OLUBIŃSKI, *Identyfikacja z własną miejscowością oraz możliwości samorealizacji mieszkańców małego miasta*, „Studia Socjologiczne” 1991, nr 1-2; P. STAROSTA, *Poza metropolią*; A. MICHALSKA-ŻYŁA, *Psychospołeczne więzi mieszkańców z miastem*; M. LEWICKA, *Identyfikacja z miejscem zamieszkania*.

³⁹ A. HUNTER, *Symbolic Communities. The Persistence and Change of Chicago's Local Communities*, Chicago: The University of Chicago Press 1982; G.S. MESCH, O. MANOR, *Social ties, environmental perception, and local attachment*, „Environment and Behavior” 30(1998), nr 4, s. 504-519.

W celu ograniczenia zbioru zmiennych wyjściowych, w ramach każdej grupy, przypisanych do danego czynnika wyjaśniającego identyfikację, przeprowadzono wielowymiarową analizę korespondencji (Multiple Correspondence Analysis – MCA). Jej celem było sprawdzenie spójności poszczególnych zmiennych, które następnie posłużyły do budowy zmiennych syntetycznych. W efekcie uzyskano trzy zmienne syntetyczne stanowiące główne predykatory zjawiska identyfikacji: zakorzenienie lokalne, jakość zamieszkiwania oraz funkcjonowanie władzy lokalnej.

3. POZIOM I UWARUNKOWANIA IDENTYFIKACJI MIESZKAŃCÓW BADANYCH MIAST POPRZEMYSŁOWYCH

Badania na temat przywiązania terytorialnego Polaków, systematycznie prowadzane przez Centrum Badania Opinii Społecznej (CBOS), potwierdzają, że mieszkańcy kraju w największym stopniu czują się związani ze swoją miejscowością zamieszkania, dużo słabiej z krajem i najmniej z regionem. W roku 2001 przywiązanie do swojej społeczności lokalnej deklarowało 57% badanych, w 2003 i 2004 r. – 53%, natomiast w 2009 r. – aż 61%⁴⁰. Z ostatnich badań zrealizowanych w 2015 r. wynika, że znaczna część (51%) Polaków nadal związana jest ze swoją miejscowością zamieszkania⁴¹. Wyniki analiz CBOS znajdują częściowe potwierdzenie w badaniach prowadzonych przez zespół Pawła Starosty w latach 2001-2005 w ramach projektu „Struktura i uwarunkowania więzi społecznej w peryferyjnych miastach Europy Centralnej i Wschodniej w dobie wyzwań globalizacyjnych”⁴², które prowadzone były w Łodzi i Iwanowie. Z analiz przeprowadzonych przez Agnieszkę Michalską-Żyłę⁴³ wynika, że mieszkańcy Łodzi częściej przejawiają postawy pozytywne względem swojego miasta niż mieszkańcy Iwanowa. Podczas gdy 58% badanych łodzian zadeklarowało zadowolenie z zamieszkiwania z swoim miastem, odsetek usatysfakcjonowanych mieszkańców Iwanowa wyniósł jedynie 19%. Jednak tylko 25% łodzian i niespełna 19% mieszkańców Iwanowa uważa, że ich miasto jest najlepszym miejscem do zamieszkania. Na relatywnie niski poziom identyfikacji mieszkańców z Łodzią, jako przykładem miasta postindustrialnego, wskazała również Maria Lewicka⁴⁴.

⁴⁰ CBOS, *Male ojczyzny – poczucie przynależności Polaków*, komunikat z badań, Warszawa 2009, http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2009/K_151_09.PDF [dostęp: 20.11.2016].

⁴¹ CBOS, *Polacy o swoim przywiązaniu do miejsca zamieszkania i kraju*, komunikat z badań, Warszawa 2015, http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2015/K_165_15.PDF [dostęp: 20.11.2016].

⁴² Grant UŁ 505/338.

⁴³ A. MICHALSKA-ŻYŁA, *Więź z miastem – wymiary, typy i uwarunkowania. Na przykładzie Łodzi i Iwanowa*, „Acta Universitatis Lodziensis”. Folia Sociologica 2011, nr 36, s. 79-99.

⁴⁴ M. LEWICKA, *Identyfikacja z miejscem zamieszkania*.

Porównując poziom przywiązania mieszkańców czterech miast: Warszawy, Łodzi, Wrocławia i Lwowa, ustaliła, iż dwa pierwsze ośrodki charakteryzowały się zdecydowanie niższym poziomem identyfikacji lokalnej swoich mieszkańców niż Wrocław i Lwów.

W ramach niniejszego badania założono, iż sytuacja miast postindustrialnych może stanowić istotny kontekst dla procesów kształtowania postaw przywiązania do miasta. Niższa jakość życia, negatywny wizerunek, problemy ekologiczne, wszystkie te aspekty będące spuścizną epoki przemysłowej i minionych transformacji⁴⁵ mogą przyczynić się do relatywnie niższego poziomu lokalnej identyfikacji mieszkańców badanych ośrodków. Przypuszczenie to wynika z przekonania o środowiskowym kontekście psychospołecznych postaw mieszkańców wobec swojego miasta, które przyjmują postać raczej stosunku pragmatycznego aniżeli sentymentalnego.

W celu określenia i porównania poziomu identyfikacji w badanych miastach, zsumowano zestandaryzowane wartości poszczególnych zmiennych cząstkowych (satysfakcji lokalnej, stabilizacji przestrzennej, sentymentu lokalnego, stosunku wobec miasta, oraz wskaźnika rekomendacji), które złożyły się na syntetyczną skalę identyfikacji lokalnej. Średnia arytmetyczna dla całej populacji wyniosła 0, uwzględniając rozpiętość skali, uznać zatem można, że poziom identyfikacji dla grupy badanych miast kształtuje się na poziomie średnim. Z zaprezentowanych danych wynika, że ogólny poziom identyfikacji lokalnej mieszkańców sześciu badanych ośrodków poprzemysłowych jest wprawdzie nieco wyższy niż początkowo zakładano, jednak nie dowodzi głębokiego terytorialnego przywiązania.

Tabela 1. Poziom identyfikacji lokalnej w badanych miastach postindustrialnych – porównanie średnich

	Średnia	N	Odchylenie standardowe	Min.	Maks.
Poniewież	0,20	383	0,98	-2,45	1,75
Łódź	-0,17	679	0,84	-2,47	1,75
Miskolc	-0,43	386	0,97	-2,81	1,75
Iwanowo	-0,08	435	0,94	-2,81	1,75
Adapazari	0,23	424	1,10	-2,81	1,75
Oradea	0,35	400	0,99	-2,81	1,75
Ogółem	0,00	2707	1,00	-2,81	1,75

Źródło: Opracowanie własne.

⁴⁵ Z wyjątkiem tureckiego Adapazari, w którym mieszkańcy nie doświadczyli przejścia od systemu socjalistycznego do demokratyczno-kapitalistycznego.

Porównanie średnich poziomu identyfikacji lokalnej mieszkańców poszczególnych miast wskazuje na niewielkie odchylenia względem średniej dla całej badanej zbiorowości, co dowodzi niewielkiego zróżnicowania w poziomie identyfikacji między badanymi miastami. Należy jednak odnotować, iż mieszkańcy Oradei, Adapazari i Poniewieża nieco bardziej utożsamiają się ze swoimi miastami niż mieszkańcy Iwanowa, Łodzi i Miskolca. Różnice w poziomie przywiązania są jednak niewielkie. Zgodnie z przyjętym założeniem, sytuacja ta wynikać może z roli środowiskowego kontekstu kształtowania się psychospołecznych postaw mieszkańców wobec swoich miast, w których jakość życia i zamieszkiwania, warunki ekologiczne, wizerunek miasta i funkcjonowanie władzy lokalnej mogą negatywnie wpływać na poziom identyfikacji i lokalnego przywiązania mieszkańców.

W celu określenia relacji między zmiennymi wyjaśniającymi a skalą identyfikacji lokalnej przeprowadzono analizę regresji liniowej wielorakiej. Zbudowany model pozwala na określenie, w jakim stopniu wzrostowi jednej zmiennej objaśnianej (skali identyfikacji lokalnej) towarzyszy wzrost lub spadek kilku zmiennych objaśniających (jakości życia mieszkańców, zakorzenienia lokalnego i oceny: sposobu zarządzania miastem, działalności lokalnej władzy, ekologicznych aspektów życia w mieście i zagrożenia problemami społecznymi w mieście). Wyniki przeprowadzonej analizy potwierdzają znaczenie wpływu zmiennych niezależnych na zmienność poziomu lokalnej identyfikacji mieszkańców badanych miast. Należy jednak przyznać, iż ich oddziaływanie jest niewielkie, bowiem wyjaśnia jedynie 14% zmienności poziomu identyfikacji. Z przeprowadzonych analiz wynika, iż poziom identyfikacji lokalnej badanej zbiorowości w największym stopniu różnicowany jest przez jakość zamieszkiwania i wizerunek miasta oraz ekologiczne aspekty życia w mieście, a w nieco mniejszym przez zakorzenienie lokalne.

Tabela 2. Oszacowania parametrów modelu regresji liniowej wielorakiej dla identyfikacji lokalnej i zmiennych niezależnych (dla całej badanej zbiorowości)

Zmienne wyjaśniające	Beta	t	p
Ocena działalności władz miasta	-0,03	-1,34	0,18
Ocena sposobu zarządzania miastem	0,00	0,03	0,98
Jakość zamieszkiwania i wizerunek miasta	0,23	12,46	0,00
Ocena ekologicznych aspektów życia w mieście	0,21	11,07	0,00
Ocena zagrożenia problemami społecznymi w mieście	-0,07	-3,67	0,00
Zakorzenienie lokalne	0,11	6,20	0,00

Źródło: Opracowanie własne.

Otrzymane wyniki przybliżają do rozstrzygnięcia dylematu, czy w warunkach miasta przemysłowego identyfikacja lokalna ma charakter relacji sentymentalnej, konstytuowanej na bazie zakorzenienia jednostki w środowisku zamieszkania, czy raczej pragmatycznej, zależnej od jakości życia w mieście i możliwości zaspokojenia potrzeb mieszkańców? Rezultaty przeprowadzonych analiz wskazują, iż postrzegana przez mieszkańców jakość życia i zamieszkiwania w mieście ma zdecydowanie większy wpływ na zmianę poziomu przywiązania do miasta, niż zakorzenienie i wynikający z niego stosunek sentymentalny. Zatem im warunki i jakość życia w mieście są lepsze, tym stopień identyfikacji mieszkańców z danym układem terytorialnym wzrasta. Relacja sentymentalna związana z zasiedziałością i określonym pochodzeniem terytorialnym traci na znaczeniu wobec zmiennych opisujących jakość życia i zamieszkiwania. Identyfikacja lokalna przyjmuje zatem postać relacji warunkowej, będącej konsekwencją zaspokojenia potrzeb i percepcji miasta jako miejsca zamieszkania. Staje się postawą pragmatyczną silnie zależną od kontekstu środowiskowego, w jakim żyje jednostka. Założenie o istotnym znaczeniu jakości życia i percepcji miasta w kształtowaniu postaw identyfikacyjnych w odniesieniu do badanych miast postindustrialnych potwierdzają wyniki uzyskane dla poszczególnych miast (tabela 3).

Tabela 3. Oszacowania parametrów modelu regresji liniowej wielorakiej dla identyfikacji lokalnej i zmiennych niezależnych w badanych miastach

	Poniewież		Łódź		Miszkolc		Iwanowo		Adapazari		Oradea	
	Beta	p	Beta	p	Beta	p	Beta	p	Beta	p	Beta	p
Ocena działalności władz miasta	-0,10	x	0,05	x	0,22	x	0'04	x	0,26	x	0,31	x
Ocena sposobu zarządzania miastem	0,02	x	0,07	x	0,27	x	0,02	x	0,58	x	0,33	x
Jakość zamieszkiwania i wizerunek miasta	0,01	x	0,17	0,00	0,06	x	0,27	0,00	0,05	x	0,36	0,00
Ocena ekologicznych aspektów życia w mieście	0,01	x	0,07	X	0,10	0,05	0,14	0,00	0,23	0,00	0,06	x
Ocena zagrożenia problemami społecznymi w mieście	0,04	x	0,082	0,03	0,19	0,00	0,04	X	0,05	x	0,03	x
Zakorzenienie lokalne	0,12	0,01	0,08	0,04	0,05	x	0,11	0,02	0,29	0,00	0,05	x

Źródło: Opracowanie własne.

Zaprezentowane wyniki, choć ukazujące istotne znaczenie zmiennych opisujących poziom jakości życia i zamieszkiwania oraz percepcję miejskiego układu społeczno-politycznego w badanych miastach, wskazują jednak na różnice w skali znaczenia poszczególnych predyktorów. Dla przykładu, Łódź, Iwanowo oraz Oradea stanowią przykłady miast przemysłowych, w których czynnikiem wiodącym w kształtowaniu identyfikacji lokalnej jest jakość zamieszkiwania i wizerunek miasta. Wzrost pozytywnych ocen poszczególnych dziedzin funkcjonowania miasta istotnie koreluje z postawami identyfikacji lokalnej badanych. Warto zwrócić uwagę, iż w przypadku mieszkańców Iwanowa poziom identyfikacji lokalnej różnicuje w pewnym stopniu również zakorzenienie w mieście. Z odmienną sytuacją mamy do czynienia w Poniewieżu, w którym przywiązanie mieszkańców do miasta kształtowane jest głównie na podstawie zakorzenienia terytorialnego. Pomiędzy przedstawionymi ośrodkami lokuje się Adapazari, w którym na poczucie tożsamości lokalnej mieszkańców wpływają zarówno aspekty związane z jakością życia, jak i zakorzenieniem, aczkolwiek podkreślić należy, że relacja sentymentalna odgrywa nieco większe znaczenie. W pewnym stopniu sytuację tę można tłumaczyć różnicami kulturowymi, gdyż w Turcji nadal dominuje kultura kolektywistyczna, w której wspólnota lokalna jest cenioną wartością. W przypadku Poniewieża postawy identyfikacyjne mogą być istotnie warunkowane czynnikami historycznymi. Odzyskanie niepodległości w 1990 r. oraz tworzenie państwowości i samorządności oddziałuje niewątpliwie na układy lokalne, czyniąc je ważnymi dla mieszkańców układami odniesienia.

Warto również zwrócić uwagę na znaczenie ekologicznych aspektów funkcjonowania miasta. Wprawdzie nie odnotowano istotnego znaczenia tych zmiennych w kształtowaniu postaw identyfikacyjnych mieszkańców wszystkich miast, jednak ich oddziaływanie w trzech z sześciu badanych ośrodków świadczy o znaczeniu kontekstu jakości środowiska naturalnego w kształtowaniu postaw wobec miasta. Wydaje się, iż współczesne społeczeństwa miejskie coraz bardziej świadome są znaczenia jakości środowiska, w jakim żyją, a czynnik ten może odgrywać coraz większe znaczenie w podejmowaniu decyzji osiedleńczych. Na myśl przychodzi rozgorzała obecnie, publiczna dyskusja dotycząca niskiej jakości powietrza i wszechogarniającego polskie miasta smogu, który dotkliwie odczuwają m.in. mieszkańcy Łodzi. Być może zatem znaczenie ekologicznych aspektów funkcjonowania miasta zależy od poziomu świadomości społecznej w tym względzie, która, jak ośmielamy się zauważyć, jeszcze do poprzedniego roku była w społeczeństwie polskim niewielka.

Badane ośrodki przemysłowe można zakwalifikować do trzech kategorii wyodrębnionych ze względu na znaczenie poszczególnych aspektów kształtujących postawy identyfikacyjne mieszkańców wobec miasta. Pierwszą kategorię stanowią

miasta, w których poziom identyfikacji lokalnej podatny jest na zmiany jakości życia w mieście oraz warunkowany określonym sposobem jego postrzegania. Do miast tych zaliczono Łódź, Miskolc i Oradeę. Sugerując interpretację znaczenia owych zmiennych w kształtowaniu identyfikacji z miastem, warto zwrócić uwagę na poziom posiadanych aspiracji miejscowej ludności z jednej strony, a z drugiej – określone możliwości mobilnościowe. Uczestnictwo we wspólnocie europejskiej obok państw wysoko rozwiniętych, niewątpliwie skłania mieszkańców Polski, Węgier i Rumunii do licznych porównań ze społeczeństwami zachodnimi, co skutkować może wzrostem życiowych aspiracji i równocześnie przyczyniać się do formułowania bardziej krytycznych ocen i oczekiwań względem własnego środowiska zamieszkania. Wydaje się zatem, iż realne możliwości zmiany tej sytuacji spowodowane możliwościami migracji do państw zachodnich skłaniają do refleksji nad podstawami swojej w nich bytności.

Do drugiej kategorii miast zaliczono Iwanowo oraz Adapazari, w których poziom identyfikacji lokalnej różnicowany jest zarówno jakością życia i zamieszkania, jak i zakorzeniem terytorialnym. Znaczenie kontekstu środowiskowego w kształtowaniu poziomu identyfikacji lokalnej mieszkańców Iwanowa może wynikać z podobnych względów, jak w przypadku analizowanej wyżej kategorii miast. Różnica polega na tym, iż inny jest układ owego porównawczego odniesienia, bowiem tak jak dla Łodzi, Miskolca i Oradei były nim państwa Europy Zachodniej, tak w przypadku Iwanowa jest nim Moskwa. Znaczenie zakorzenia w kształtowaniu postaw identyfikacyjnych mieszkańców Iwanowa może być konsekwencją znaczenia postaw patriotyzmu także lokalnego oraz braku realnej możliwości zmiany miejsca zamieszkania dla znacznej części miejskiego społeczeństwa. Z kolei otwarcie Turcji na zachód oraz aspiracje dotyczące członkostwa w Unii Europejskiej mogą wpływać na wzrost oczekiwań mieszkańców Adapazari także względem lokalnego środowiska. Status znaczącego ośrodka akademickiego w Turcji (znajduje się tu jedna z największych pod względem liczby studentów uczelnia w kraju) również może skłaniać mieszkańców miasta do refleksji nad warunkami życia w ich mieście i podstawami ich terytorialnego osadzenia.

Do trzeciej kategorii miast, w przypadku których identyfikacja lokalna kształtowana jest jako konsekwencja zakorzenia, zaliczono jedynie Poniewież. Sytuacja ta wynika zapewne ze znaczenia przypisywanego odzyskanej państwowości, co przenosi się także na poziom prywatnych ojczyzn, gdzie bycie „u siebie” ma priorytetowe znaczenie w kształtowaniu postaw identyfikacyjnych.

KONKLUZJE

Ponieważ, Łódź, Miskolc, Iwanowo, Adapazari i Oradea to jedne w wielu przykładów miast, których rozwój umożliwiła rewolucja przemysłowa, a rewolucja technologiczno-komunikacyjna, będąca kwintesencją globalizacji, przyczyniła się do ich peryferyzacji. Obecnie miasta te stoją przed licznymi wyzwaniem, wśród których odwrócenie procesów depopulacyjnych może mieć istotne znaczenie dla dalszego ich społeczno-gospodarczego rozwoju i stopniowego wychodzenia z kryzysu. Kształtowanie i umacnianie postaw identyfikacyjnych z miastem i jego mieszkańcami może sprzyjać zasiedziałości, przeciwdziałając tym samym ubytkom ludności tych miast. Założyć można⁴⁶, że osoby silnie przywiązane do swojego miejsca zamieszkania są jednocześnie bardziej zainteresowane jego sprawami, a także przejawiają większą gotowość i chęć do działania na jego rzecz i dbałość o jego stan⁴⁷. Z kolei osoby słabiej związane z miastem, mogą traktować je jako tymczasowe miejsce do życia, nie zwracając uwagi na jego problemy. W efekcie niski poziom identyfikacji lokalnej skutkować może społeczną apatią i biernością mieszkańców, co w rezultacie skazywać może te ośrodki na dalszą peryferyzację. Sytuacja taka może mieć kluczowe znaczenie dla przyszłości miast poprzemysłowych, a powstanie swego rodzaju błędnego koła, gdzie niska jakość życia determinuje niższy poziom przywiązania do miasta, co z kolei wpływa na brak zainteresowania mieszkańców sprawami miasta i niechęcią do działania na jego rzecz, prowadzić może do jeszcze większej jego peryferyzacji.

Zaprezentowane wyniki badań dowodzą, że poziom identyfikacji lokalnej w znacznym stopniu kształtowany jest przez jakość życia i zamieszkania w mieście. Upoważnia to do sformułowania tezy, że w miastach postindustrialnych charakter identyfikacji lokalnej przyjmuje postać relacji raczej pragmatycznej niż sentymentalnej. W wersji optymistycznej, sytuację tę można potraktować jako przejściową, jeśli założymy, iż obecny stan miasta poprzemysłowego jest jedynie jedną z faz jego rozwoju⁴⁸. Poprawa kondycji społeczno-ekonomicznej miasta oraz jakości życia i zamieszkiwania jego obywateli, która nastąpić ma po okresie regresu, prowadzić powinna także do wzrostu poziomu lokalnej identyfikacji. Na pozytywne efekty transformacji miast poprzemysłowych trzeba jeszcze poczekać. Czy staną się one dobrymi miejscami do życia dla swoich mieszkańców, a w konsekwencji obiektami pozytywnych i emocjonalnych odniesień? – czas pokaże.

---

⁴⁶ Autorzy niniejszej publikacji planują przeprowadzenie dalszych analiz, mających na celu zidentyfikowanie ewentualnych zależności między poziomem identyfikacji lokalnej a szeroko rozumianą partycypacją.

⁴⁷ Z. RYKIEL, *Przemiany struktury społeczno-przestrzennej miasta polskiego*.

⁴⁸ A. MAJER, *Odrodzenie miast*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego 2014.

BIBLIOGRAFIA

- BAUMAN Z., Globalizacja, czyli komu globalizacja, a komu lokalizacja, „Studia Socjologiczne” 1997, nr 3.
- BAUMAN Z., Globalizacja. I co z tego dla ludzi wynika, tłum. E. Klekot, Warszawa: PIW 2000.
- CBOS, Małe ojczyzny – poczucie przynależności Polaków, komunikat z badań, Warszawa 2009, http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2009/K_151_09.PDF [dostęp: 20.11.2016].
- CBOS, Polacy o swoim przywiązaniu do miejsca zamieszkania i kraju, komunikat z badań, Warszawa 2015, http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2015/K_165_15.PDF [dostęp: 20.11.2016].
- GIDDENS A., Stanowienie społeczeństwa. Zarys teorii strukturacji, tłum. S. Amsterdamski, Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka 2003.
- HUNTER A., Symbolic Communities. The Persistence and Change of Chicago’s Local Communities, Chicago: The University of Chicago Press 1982.
- JAŁOWIECKI B., Społeczna przestrzeń metropolii, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar 2000.
- KASARDA J.D., JANOWITZ M., Community Attachment in Mass Society, „American Sociological Review” 39(1974), nr 3, s. 328-339.
- KRYCZKA P., Adaptacja ludności napływowej do społeczności uprzemysłowionego miasta, w: Przemiany miejskich społeczności lokalnych w Polsce, red. S. Nowakowski, Warszawa: PWN 1974.
- KRYCZKA P., Społeczność osiedla mieszkaniowego w wielkim mieście. Ideologie i rzeczywistość, Warszawa: PWN 1981.
- LEWICKA M., Identyfikacja z miejscem zamieszkania mieszkańców Warszawy: determinanty i konsekwencje, w: Społeczna mapa Warszawy, red. J. Grzelak, T. Zarycki, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar 2004.
- LEWICKA M., Psychologia miejsca, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar 2012.
- MAJER A., Duże miasta Ameryki. „Kryzys” i polityka odnowy, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego 1997.
- MAJER A., Miasto osobiste, „Acta Universitatis Lodziensis”. Folia Sociologica 2010, nr 36, s. 17-34.
- MAJER A., Odrodzenie miast, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego 2014.
- MAJER A., Mikropolis. Socjologia miasta osobistego, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego 2015.
- MAJER A., Miasto w osobistym wymiarze, „Studia Miejskie” 2016, t. 21, s. 9-28.
- MALIKOWSKI M., Więź mieszkańców z miastem. Studium socjologiczne na przykładzie społeczeństwa miasta Rzeszowa, Rzeszów: Towarzystwo Naukowe w Rzeszowie 1984.
- MAMZER H., Tożsamość w podróży. Wielokulturowość a kształtowanie tożsamości jednostki, Poznań: Wydawnictwo Uniwersytetu Adama Mickiewicza 2002.
- MELCHIOR M., Społeczna tożsamość jednostki, Warszawa: Uniwersytet Warszawski ISNS 1990.
- MESCH G.S., MANOR O., Social ties, environmental perception and local attachment, „Environment and Behavior” 30(1998), nr 4, s. 504-519.
- MICHALSKA-ŻYŁA A., Przywiązanie do Miasta, „Przegląd Socjologiczny” 57(2008), nr 1, s. 225-248.
- MICHALSKA-ŻYŁA A., Psychospołeczne więzi mieszkańców z miastem. Studium na przykładzie Łodzi, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego 2010.
- MICHALSKA-ŻYŁA A., Więź z miastem – wymiary, typy i uwarunkowania. Na przykładzie Łodzi i Iwanowa, „Acta Universitatis Lodziensis”. Folia Sociologica 2011, nr 36, s. 79-99.
- MLINAR Z., Introduction, w: Globalization and Territorial Identities, red. Z. Mlinar, England: Avebury 1992.
- NOWICKA E., Swojskość i obcość jako kategorie socjologicznej analizy, w: Swoi i obcy, red. E. Nowicka, Warszawa: Uniwersytet Warszawski IS 1999.
- OLUBIŃSKI A., Identyfikacja z własną miejscowością oraz możliwości samorealizacji mieszkańców małego miasta, „Studia Socjologiczne” 1991, nr 1-2.
- OSSOWSKI S., O osobliwości nauk społecznych, Warszawa: PWN 1983.
- OSSOWSKI S., O ojczyźnie i narodzie, Warszawa: PWN 1984.

- PAWŁOWSKA K., *Idea swojskości w urbanistyce i architekturze miejskiej*, Kraków: Politechnika Krakowska 1996.
- ROBERTSON R., *Globality, global culture, and image of order*, w: *Social change and modernity*, red. H. Haferkamp, N.J. Melser, Berkeley: California University Press 1992.
- RYKIEL Z., *Przemiany struktury społeczno-przestrzennej miasta polskiego a świadomość terytorialna jego mieszkańców*, „Prace Geograficzne” 1999, nr 170, s. 7-148.
- SAGAN I., *Współczesne przemiany miast w kontekście ekonomicznej, kulturowej i politycznej globalizacji*, w: *Globalizacja i my. Tożsamość lokalna wobec trendów globalnych*, red. R. Piekarski, M. Graban, Kraków: Universitas 2003.
- SAVAGE M., WARDE A., *Urban Sociology. Capitalism and Modernity*, New York: Continuum 1993.
- SZKURLĄT E., *Więzi terytorialne młodzieży z miastem. Uwarunkowania, przemiany*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego 2004.
- STAROSTA P., *Poza metropolią. Wiejskie i małomiasteczkowe zbiorowości lokalne a wzory porządku makrospołecznego*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego 1995.
- STAROSTA P., *Identyfikacja lokalna*, w: *Postawy mieszkańców gmin polskich miast wobec środowiska naturalnego*, red. E. Rokicka, P. Starosta, Łódź: Przedsiębiorstwo Specjalistyczne ABSOLWENT 2003.
- STAROSTA P., BRZEZIŃSKI K., *The structure of social trust in post-industrial cities of Central and Eastern Europe*, „Przegląd Socjologiczny” 63(2014), nr 1.
- STOKOLS D., SHUMAKER S.A., *People in Places. A Transactional View of Setting*, w: *Cognition, social behavior and the environment*, red. J. Harvey, New York: Lawrence Erlbaum Associates, Hillsdale 1981.
- TUROWSKI J., *Problemy społeczne i urbanistyczne nowego miasta przemysłowego*, w: *Studia socjologiczne i urbanistyczne miast Lubelszczyzny*, red. J. Turowski, Lublin: Wydawnictwo Lubelskie 1970.
- TUROWSKI J., *Uwarunkowanie identyfikacji mieszkańców z osiedlem – na podstawie badań lubelskich*, w: *Przemiany miejskich społeczności lokalnych w Polsce*, red. S. Nowakowski, Warszawa: PWN 1974.
- TUROWSKI J., *Kształtowanie się zbiorowości osiedlowych*, w: *Nowe osiedla mieszkaniowe. Ludność – środowisko mieszkalne – życie społeczne. Na podstawie badań nowych jednostek mieszkaniowych Lublina*, Warszawa: ZWCZSR 1976.
- TUROWSKI J., *Środowisko mieszkalne w świadomości ludności miejskiej*, Wrocław: Ossolineum 1979.
- TUROWSKI J., *Socjologia. Małe struktury społeczne*, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 1993.

POZIOM I UWARUNKOWANIA IDENTYFIKACJI MIESZKAŃCÓW Z MIASTAMI POPRZEMYSŁOWYMI

Streszczenie

Współcześnie stosunek jednostki do zajmowanej przestrzeni można przedstawić w postaci dwóch opozycyjnych stanowisk. Pierwsze wskazuje na progresywny proces uniezależniania się człowieka od miejsca urodzenia i miejsca zamieszkania, czego konsekwencją jest malejące przywiązanie i utrata lokalnej tożsamości. Drugie, przeciwne stanowisko, akcentuje proces rosnącego zainteresowania ideą lokalizmu oraz lokalnymi partykularyzmami. Ta rozbieżność stanowisk stała się główną inspiracją dla autorów prezentowanego artykułu. Głównym jego celem jest ukazanie poziomu i głównych determinant lokalnej identyfikacji mieszkańców wybranych miast poprzemysłowych. Podstawą prezentowanych rozważań są badania reprezentatywne, zrealizowane w miastach Europy Środkowej i Wschodniej oraz w Turcji. Wyniki przeprowadzonych analiz zmierzają do odpowiedzi na pytanie, która kategoria zmiennych: zakorzenienie terytorialne czy jakość życia i zamieszkiwania, ma największy wpływ na

kształtowanie identyfikacji mieszkańców z miastem? W opracowaniu przyjęto założenie, iż wpływ „klasycznych” uwarunkowań przywiązania do miejsca, takich jak zakorzenienie terytorialne, traci na znaczeniu wobec rosnącego znaczenia jakości życia i oceny warunków zamieszkiwania. Zaprezentowane w artykule wyniki badań potwierdzają tak sformułowaną hipotezę.

Słowa kluczowe: identyfikacja lokalna; przywiązanie do miejsca; jakość życia; miasto; miasto post-industrialne.

THE LEVEL AND DETERMINANTS OF LOCAL IDENTIFICATION OF INHABITANTS WITH A POST-INDUSTRIAL CITIES

Summary

Nowadays the attitude of the individual to occupied space might be presented in two opposing ways. The first indicates the progressive process of making man independent from place of birth and place of residence. It displays in decreasing level of place attachment and local identities. The second, opposite position indicates the increasing process of interest in localism, local affairs, local particularities and so on. The opposing thesis became the main inspiration for the authors of this article. The main goal of the article is to depict the level of inhabitants local identification with post-industrial cities and to identify its main determinants. The basis of the presented in the article issues are representative surveys conducted in cities of Central and Eastern Europe as well in Turkey. The results of the data analysis enabled the researchers to answer one of the main questions: which category of variables (rootedness or quality of life and municipal management) has the greatest influence on shaping the place attachment. It should be noted, that it was assumed that the impact of “traditional” and “classic” determinants of place attachment such as: rootedness forgoes its importance. On the other hand, it was assumed that such factor as the quality of life gains importance in the process of shaping residents place identity. Presented in the article results confirmed this hypothesis and proved greater importance of quality of life in shaping the place attachment.

Key words: local identification; place attachment; quality of life; city; post-industrial city.